

Ermənilərin Putinə məktubu: “Moskva müqaviləsi ləğv edilsin”

Azərbaycan Respublikasının
Medianın İnkişafı Agentliyi

*Yazı Azərbaycan Respublikasının Medianın
İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə
“İctimai və dövlət maraqlarının müdafiəsi”
istiqlal qəhrəmanlarının xatirəsinə hazırlanıb*

Ermenistanda 1921-ci ildə RSFSR hökuməti və Türkiyə hökuməti tərəfindən bağlanan Dostluq və Qardaşlıq sənədi olan Moskva Müqaviləsinin 100 illiyi ilə əlaqədar bir məlumat və müzakirə dalğası yaşandı.

Qarşıda- 2021-ci ilin oktyabrında, Moskva müqaviləsinin təsdiqlənən Qars müqaviləsinin 100 illiyi gəlir. Bu hadisənin Ermənistan da yeni bir müzakirə dalğası doğuracağı açıqdır.

Moskva Müqaviləsi ətrafında müasir Ermənistan baş verənlər, bir tərəfdən, Ermənistanın tarixi yaddaşın müəyyən bir milli qurbanlıq ruhunda həsr olunması siyasəti ilə, digər tərəfdən isə mövcud vəziyyətdəki siyasəti ilə bağlıdır. Ermənistan son Qarabağ müharibəsindəki ağır məğlubiyyətdən sonra özünü itirib. Faktiki olaraq, 2020-ci il Moskva Müqaviləsinin 100 illiyinə həsr olunmuş erməni tarixi xatirə anının təkə Sovet Rusiyasına deyil, həm də müasir Rusiya Federasiyasına qarşı açıq “tarixi” iddialara çevrildi ortaya çıxdı. Rusiyaya qarşı iddialar 1920/21 və 2020/21 hadisələri arasındakı məlum tarixi bənzərlik quruluşundan keçir.

Erməni tarixi yaddaşının bir hissəsini Rusiyaya qarşı dost olmayan bir şəkildə qurma kampaniyasının final nöqtəsi Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinə Moskva Müqaviləsinə yenidən baxılması çağırışı ilə bağlı Ermənistan KİV-lərində iki dəfə - mart və aprel aylarında - açıq məktub ünvanlanması idi. Məktubda qeyd olunur ki, “1921-ci il Moskva Müqaviləsi beynəlxalq hüquqa görə Rusiyanın bir hissəsi olmayan Ermənistan Respublikasının ərazisində etibarsızdır”.

Nəticədə təklif olunur:

“Rusiyanın 1994-cü ildəki Art sax sərhədlərinin bərpasına kömək etməsi və Naxçıvanı, Qarsı və Surmalanı Ermənistanla birləşdirən 1921-ci il Moskva Müqaviləsinin nəticələrini ləğv etməsinə ehtiyac var”.

Yeni, 1921-ci il Moskva Müqaviləsinin “etibarsız” kimi tanınması, ermənilərin praktik olaraq hazırda bu ərazilərdə yaşamalarına baxmayaraq, müasir Türkiyə Respublikasına və Azərbaycan Respublikasına qarşı “zəruri” ərazi iddialarının modallığı ilə müşayiət olunmalıdır.

Məktubun mətnində bir çox faktiki uyğunsuzluqlar var. Bundan əlavə, Putinə açıq məktub daha qəribə bir şəkildə dizayn edilmişdi. Rusiya prezidentinə “Rusiya vətəndaşları və erməni soyqırım qurbanlarının nəsiləri, yunanlar, assuriyalılar, molokanlılar, yezidilər, ərəblər və Osmanlıdakı digər xalqlar” müraciət edirlər. Rusiya vətəndaşları və “soyqırım qurbanlarının nəsiləri” konkret şəxslərdir. Ancaq açıq məktubu imzalayanlar ümumiyyətlə “şəxslər” deyil, həm erməni, həm də diasporadan olan hər cür QHT-lərdir. Həm də QHT-lər arasında olduqca diqqətçəkən olan bu “imza

atanlar”ın siyahısında bir erməni dövlət orqanı- Ermənistan Respublikası Milli Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutunun Erməni Araşdırmaları və Sosial Elmlər Bölməsi də daxil idi. Yəni, bu hadisədə - açıq bir anti-Rusiya tərribatı (axı, açıq məktubun müəllifləri, əlbəttə ki, heç bir cavab alacağını gözləməyirdilər), bunlar arasında Ermənistan Elmlər Akademiyasından olan erməni sosial elm adamları və əlbətdə tarixçilər də iştirak etdi.

Bu baxımdan, erməni tarixçilərinin və sosial elm adamlarının Rusiyalı həmkarlarına 2021-ci il 16 martda Ermənistan Respublikası Milli Elmlər Akademiyası tərəfindən Yerevanda təşkil etdiklə-

Ancaq burada belə bir xüsusiyət var - “Hər şey necə oldu?” sualı erməni tarixçilərinin dəyirmi masada təqdim olunan Moskva müqaviləsi ilə bağlı mübahisələrində heç görünmür. Rus İnqilabına münasibətin bir növ minimal əks olunması, deyəsən, onlar üçün heç xas deyil. Tarixi Rusiyaya iddialar irəli sürürlər, başqaları ilə birlikdə onu sarsıtmaqda fəal iştirak edən ermənilərə deyil. Baxılan problemin tarixi yaddaşına gəldikdə, erməni tarixçiləri açıq şəkildə elan etdikləri prinsipi rəhbər tuturlar:

“Ermənilər haqlı olduqlarına əmindirlərsə, deməli, haqlıdırlar”.

Amma öz aramızdır bütün bunlar hamısı necə baş verdi?

Budur, sizə - XX əsrin əvvəllərindəki erməni ictimaiyyətinə - Qafqaz valisi knyaz Qriqori Serge-

ri dəyirmi masadakı mövqeyi olduqca diqqətçəkəndir.

***

Ümumi təəssürat. 2014-cü ildə çəkilən “Günvurma” filminə əsas qəhrəman, keçmiş Rusiya İmperator Ordusunun adı açıqlanmayan kapitanı 31 Noyabr 1920-də şokdan özü-özünə soruşur: “Bütün bunlar necə oldu?”

“Bütün bunlar necə oldu?” - bu filmin əsas süjet xəttinə çevrildi. Əlbəttə ki, bütün bunların bir film olduğunu söyləyə bilərsiniz. Və bu kapitan uydurulmuşdur. Və uydurma bir hekayə. Və oyun aksiyasının tarixi - 31 Noyabr - belə tarix olmur- noyabr 30 günlükdür. Buna baxmayaraq, çağdaşımız, rejissor və ssenari müəllifi Nikita Mixalkova “Hər şey necə oldu, niyə mehriban və dinc həyat dağıldı?” sualı ilə müraciət edilir. Bu sualı ssenarinin əsasını təşkil edən eyni adlı hekayənin müəllifi olan rus yazıçısı İvan Bunin (1870?1953) də soruşur. Rusiyada sürgündən və inqilabdan sonra minlərlə rusiyalı bu məsələ ilə maraqlanırdı.

yeviç Qolitsin (1838-1907) pis görünürdü. 14 oktyabr 1903-cü ildə Kojorskaya yolunda kədən bir karetda onu - bir döyüşçü generalı, Qafqaz müharibəsinin iştirakçısını xəncərlərlə bıçaqlamaq lazım idi. Və burada Rus inqilabının məntiqi ortaya çıxır: Knyaz Qolitsin sizin üçün pis idi, elə isə alın, sonra 1920-ci ildə onun yerinə Serqo Orconikidzeni Qafqaza qırmızı qubernator təyin etdilər. Yoldaş Serqo, bu arada, knyaz Qolitsinin pis olduğunu düşünürdü. Budur o da ... Bu səbəbdən də müasir erməni tarixçilərinin Qafqaz Bürosu və Orconikidzenin Ermənistanla əlaqəli siyasətinə dair iddiaları nə qədər ədalətlidir? Konkret olaraq, 1921-ci ilin iyulunda Qarabağla bağlı qərara necə?

Axı, ermənilər Rus inqilabından bir şey istəsələr də, əksinə, 1878-ci ildə Rusiya İmperiyası tərəfindən fəth edilən ərazilərin ermənilər tərəfindən itirilməsi də daxil olmaqla tam əksini aldılar. Bəs niyə konkret ərazilərin itirilməsini müəyyən bir müharibədə itirən ermənilərin deyil, Rusiyanın

hesabına konkret ərazilərin itirilməsini xüsusi olaraq yazırlar?

Tarixi günah məsələsinə gəldikdə, 1903-1907-ci illərdə Zaqafqaziyada Rusiya imperiyasına qarşı əsas tərribatçı qüvvə kimi çıxış edənlərin məhz erməni transsərhəd inqilabçılarının olduğu anlaşılmalıdır. Zaqafqaziyada rus qorodovoylarını küçələrdən çıxarmaqla istedikləri “millət quruluşuna” başladıklarında nələrə ümid bəsləyirdilər? Zaqafqaziya-

dıq”. Tarixi məsuliyyətin səhv başa düşülməsi və rədd edilməsi, Zaqafqaziyada Rus İnqilabının bir epizodu ilə bağlı qiymətləndirmələrində, xüsusən də erməni tarixçiləri arasında infantilizmə səbəb olur. İndi isə Moskva müqaviləsi mövzusunda Ermənistan Elmlər Akademiyası tərəfindən müqavilənin ildönümündə təşkil olunan dəyirmi masadakı şərhlər haqqında.

Dəyirmi masanın erməni iştirakçıları- hamısı bir nəfər kimi- Moskva Müqaviləsinin beynəlxalq hüquqa uyğun olmadığını iddia etdi. Bu masanın əsas mövzudur. Bu mövzuda əsas məruzəçi Rusiya-Ermənistan Universitetinin Beynəlxalq və Avropa Hüquq kafedrasının müdiri, hüquq elmləri doktoru, professor Vladimir Ohanesyan Moskva müqaviləsinə beynəlxalq hüquq baxımından hüquqi qiymət verdi.

Prof. Ohanesyan beynəlxalq hüquqla məşğul olur. Onun üçün beynəlxalq hüquq həqiqətin ən yüksək meyarıdır. Dəyirmi masada “hüquqşünas” Ohanesyan mövzunu hər tərəfdən beynəlxalq hüquq nöqtəyi-nəzərindən boyadı.

“Moskva Müqaviləsi müasir və mövcud beynəlxalq hüquq baxımından qanunsuzdur”-dedi.

Bəs xüsusən 1921-ci ildən bəhs edərkən “müasir” və “möv-cud”un bununla nə əlaqəsi var? “Beynəlxalq hüquq” haradadır? Beynəlxalq hüquq nədir? Nə də olsa, beynəlxalq hüquq üçün bu, olduqca keçmiş bir tarixdir və o dövrdə xalqların ərazilərini ilhaq etmək və müharibələr nəticəsində təzminat almaq hüququndan irəli gəlirdi. Bölgəyə ən yaxın nümunəni axtarmağa ehtiyac yoxdur - bu, Qars, Ərdahan, Batumu Rusiyadan (Ermənistan və Gürcüstan-dan deyil) qoparan 1918-ci il Brest Sülhüdür. Burada ermənilər o zamankı “beynəlxalq hüquq”a Brest-Litovsk ya da Versal, ya da Şevr normalarına tam uyaraq 1921-ci ildə Aleksandropol Sülhündə ilhaq aldılar. Bu ərazilər professor Ovanesyanın təqdim etdiyi həmin “beynəlxalq hüquq” görə “qeyri-qanuni” və “qanunsuz” olduğu iddia edilən Türkiyə tərəfindən alındı. Uydurulmuş “beynəlxalq hüququn” əksinə, ərazilərini itirməli oldular. 1921-ci il Moskva Müqaviləsi ilə yaradılan sərhədlər bir növ beynəlxalq hüquqa istinadla deyil, real gücün dəstəyi ilə ləğv edilə bilər...

Ardı var

**Müəllif - Dmitri Semuşin
Tərcümə - Elçin Bayramlı**